

Natuurklanken

april – mei – juni 2010 Nummer 2

KNNV vereniging voor veldbiologie Afdeling Epe – Heerde

N a t u u r k l a n k e n

april - mei - juni 2010 Nummer 2

Inhoudsopgave

Stuurpraat.....	2
Jaarverslag 2009 KNNV Epe - Heerde.....	3
Verslag Algemene Ledenvergadering KNNV Epe - Heerde	6
Algemeen programma voorjaar/zomer 2010	11
Programma Plantenwerkgroep.....	12
Excursieprogramma Insectenwerkgroep	13
Verandering wetenschappelijke naam dagvlinders	13
Wetens(w)aardigheden voor de jeugd	14
'Egels zouden op de Rode Lijst bedreigde zoogdieren moeten'	16
Naar het Pollense veen	18
“Ça Pique !”	20
Wat zie ik daar?????????????.....	23
Presentatie Landgoed Tongeren	25
Waargenomen.....	27

Wij heten als **nieuw lid** van harte welkom:

Mevr. R. de Jongh
Lijsterbeslaan 10
8181 GV Heerde

Mevr. T. Amsterdam
Dellenweg 89
8161 AJ EPE

Mevr. H. Tjabringa
Dijkhuizerweg 22
8161 NV EPE

Sluitingsdatum kopij Natuurklanken Nummer 3

1 juni 2010

Stuurpraat

De vorige aflevering van Stuurpraat voor het eerste kwartaal opende met een optimistisch bericht van de voorzitter waarin hij de lezers een gezond en gelukkig en natuurlijk 2010 toe wenste. Hij kondigde ook de Nieuwjaarswandeling aan die, verrassend genoeg, door teveel sneeuw niet door kon gaan.

Dit was niet het enige slechte nieuws helaas. In dezelfde periode werd duidelijk dat er een conflict bestond in het bestuur. Aanleiding hiervoor waren de verschillende visies van de bestuursleden op het leiden van een vereniging als de KNNV. Er is uiteraard geprobeerd om iedereen op één lijn te krijgen. Maar recent is, na vele keren vergaderen, telefonisch overleg en e-mailverkeer over en weer, geconcludeerd dat het niet gelukt is om het binnen het bestuur hierover eens te worden.

In de bestuursvergadering op 10 maart werd een laatste poging gedaan tot een gezamenlijke visie te komen. Een compromis bleek niet mogelijk. Hierop heeft onze voorzitter besloten om in het belang van de vereniging terug te treden. Zijn motivatie komt mede voort uit de overweging dat een penningmeester momenteel belangrijker is dan een voorzitter.

We weten hoezeer het erfgoed van Jac. Thijssse Ed aan het hart gaat en dat hij met liefde en overtuiging zijn taak als voorzitter heeft uitgevoerd. We bedanken hierbij Ed (en indirect ook zijn vrouw Evelien), daarom hartelijk voor zijn inspanningen en zijn optreden ten behoeve van onze vereniging en haar leden gedurende de afgelopen twee jaar.

Onze vereniging moet het op dit moment dus stellen zonder secretaris en zonder voorzitter. Wij, als overige bestuursleden, vinden het lastig om met deze situatie om te gaan. Het is belangrijk dat er zo snel mogelijk een voltallig bestuur is. Wij, Rob, Hilary en Bauke, kunnen het werk niet alleen af en daarmee moeten we constateren dat het voortbestaan van de vereniging momenteel bedreigd wordt.

Daarom organiseren we een extra ledenvergadering op korte termijn om de ontstane situatie met u, de leden van de KNNV, te bespreken. We voegen uiteraard hier onmiddellijk de logische vraag aan toe: wie van u zou willen overwegen, of is bereid, om als bestuurslid bij te gaan dragen aan een sterke toekomst van de vereniging die ons allemaal aan het hart gaat!

Rob van de Burgt
Hilary Jellema
Bauke Terpstra

Donderdag 29 april

BIJZONDERE LEDENVERGADERING

Hierbij nodigt het bestuur de leden uit voor een Bijzondere Ledenvergadering

Zie STUURPRAAT

Plaats Zaal Regenboogkerk, Beekstraat 33, Epe

Aanvang 20.00 uur.

(Geen ruimte beschikbaar in Eper Gemeente Woning)

Agenda:

1. Opening
2. Vaststelling van de agenda
3. Notulen van de vergadering van 18 februari 2010
4. Ontwikkelingen in het bestuur
  - Uitleg door het bestuur
  - Reactie van de werkgroepcoördinatoren
  - Bespreking
  - Voorstellen voor opvolging voorzitter en secretaris
5. Wat verder ter tafel komt
6. Rondvraag
7. Sluiting

Jaarverslag 2009 KNNV Epe - Heerde

Het Jaartheme is de Renderklippen. De gezamenlijke inventarisatie zorgt voor veel activiteit in de gelederen.

Leden

Het ledenaantal per 1 januari 2009 is:

- 120 leden
- 24 huisgenootleden
- 3 “tientjes”- leden
- 2 ereleden

Ons erelid Henk Menke wordt 80 jaar! Bovendien is Henk al 58 jaar lid van de KNNV.

Het bestuur

• Ed van Dalfsen	voorzitter
• Anita Bannink- van der Tier	secretaris
• Rob van de Burgt	penningmeester
• Bauke Terpstra	bestuurslid
• Hilary Jellema-Brazier	natuurhistorisch secretaris

December 2009 geeft Anita Bannink te kennen per direct haar bestuursfunctie op te geven. Komende van buiten de vereniging, door andere ervaringen gevormd, is het moeilijk wennen aan de specifieke bestuurscultuur.

Het bestuur vergadert o.a. over:

- Een redactie voor Natuurklanken.
- Inventarisatieproject voor de Renderklippen.
- Boekenverkoop van de bibliotheek.
- Beleid t.a.v. verspreiding inventarisatierapporten i.v.m. de kosten.

Commissies

Programmacommissie: Gerard Plat organiseert met medewerking van de werkgroepen 13 activiteiten (zie bijlage). Dini Kornegoor verzorgt de publiciteit in tal van bladen. Door de manier waarop de artikelen geschreven zijn, is er veel belangstelling van buiten.

Evenementencommissie: Mia Leurs, Geert Kuper en Margriet Maan hebben met assistentie van Mariet van Gelder en Bauke Terpstra en samen met de steenuilenwerkgroep- Adri Hottinga en Rudi Heideveld- vijf maal met de stand acte de presente gegeven op:

- de Bijenmarkt in Epe.
- Lopen in het Landschap op de Dellen.
- de Boerenmarkt op Hagedoorns Plaatsse.
- de Fruit/sapdag op de Blankenmate.
- de Midwinterfair in Veessen.

De medewerkers gaan allen zeer enthousiast te werk. De belangstelling van het publiek stemt tot tevredenheid. Het assortiment aan producten kan naar behoren worden aangevuld.

Voorjaarskampcommissie: De familie Bijlsma en familie Hofstede organiseren het voorjaarskamp in het dorp Gouvy in België, vlakbij de grens met Duitsland en Luxemburg. Een prachtig, afwisselend gebied. Er werden vijf dagwandelingen gemaakt, waaronder één in de hoogveengebieden in de omgeving.

Excursies

In het kader van het Natuur-en Milieuproject van de Noordgouw in Heerde geven Geert Kuper en Margriet Maan in mei twee excursies. Twee groepen van 15 brugklassers maken een stevige wandeling op het Heerder Natuurpad.

Werkgroepen

Er is een Planten-, Mossen-, Insecten- en Paddenstoelenwerkgroep actief en een Interessegroep voor Landschap en Geologie. De gecombineerde werkgroep VoZoVar mist een coördinator en staat vrijwel op non-actief.

De werkgroepen, aangevuld met Gert Prins, Adrie Hottinga en Frans Bosch, voor amfibieën, reptielen, vogels en vleermuizen bezoeken veelvuldig de Renderklippen voor de gezamenlijke inventarisatie. Werkgroepen (zonder VoZoVar) schrijven zelf hun jaarverslagen. Zie Natuurklanken nr 1.

Coördinatorenvergadering

- Ed van Dalfts en schrijft een duidelijke leidraad voor de redactie van het rapport Renderklippen.
- Het boekje over het Wisselsche Veen en het Landje van Jonker nadert zijn voltooiing.
- Mariet van Gelder en Egbert de Boer houden zich er intensief mee bezig.
- Egbert de Boer en Ed van Dalfts maken op verzoek van Landgoed Welna een quick scan van vijf weilandjes.

Natuurklanken

De vier afleveringen beslaan samen 104 bladzijden. De redactie verzorgt de lay-out. De functie als backup is vacant. Het bestuur neemt nog waar. Nieuw is het leuke tekst- en fotooverslag van twee jonge deelnemers van de paddenstoelenwandeling.

Bibliotheek

De bibliotheek staat bij Hilary Jellema. Boeken worden via Hilary uitgeleend.

Natuurpad

Er zijn twee geslaagde excursies op aanvraag gehouden.

Geert Kuper is namens de vereniging de supervisor van het Natuurpad, bijgestaan door Francien Surink en Hein en Marchien te Velde. Wilmie Radstake heeft afgezegd, zodat men zoekt naar een nieuwe vrijwilliger die het tweede gedeelte van het Eper natuurpad twee maal per jaar wil controleren. "Plant en Dier op uw pad" is door Evelien van Dalfts gedigitaliseerd, wat eventuele herdruk mogelijk maakt.

Promotie en Publiciteit

- De KNNV Epe-Heerde is voornemens gebruik te maken van de landelijke KNNV-website.
- Er zijn diverse aankondigingen in de Stentor en Huis aan huisbladen verschenen.
- De stand draagt tevens bij aan promotie van de afdeling.

Vertegenwoordigingen

• Vertegenwoordigende Vergadering	(Ed van Dalfts & redactie)	
• Beleidsraad KNNV	(Ed van Dalfts)	2 maal bijeen
• Klankbordgroep Nevengeul Veessen-Wapenveld	(Ed van Dalfts)	16 maal bijeen
• Klankbordgroep Recreatie en Toerisme Epe	(Ed van Dalfts)	4 maal bijeen

Contributie gaat naar:

- Gelderse Milieufederatie
- Sovon
- KNNV Landelijke Jongeren
- Vogelwerkgroep IJsselstreek te Gorssel
- Milieuzorg Epe

Kontakten met andere natuurverenigingen en organisaties

Er worden velerlei kontakten onderhouden. Van (enige) regelmaat is sprake bij:

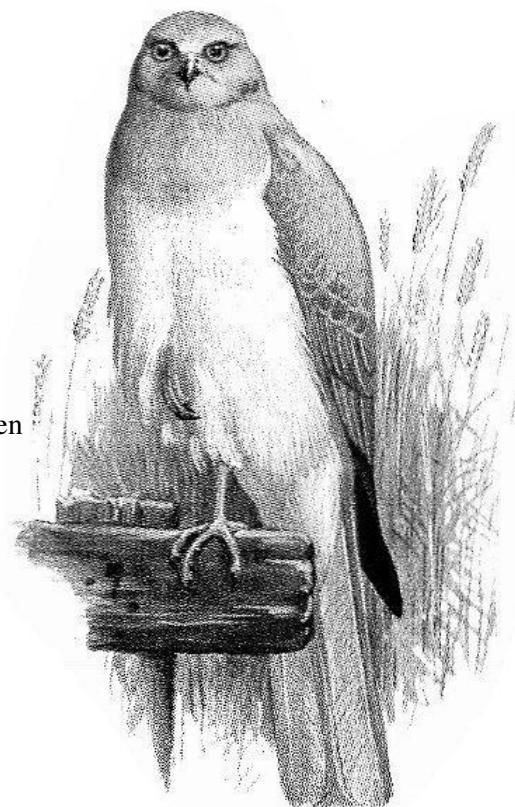
- Staatsbosbeheer
- Floron
- Sovon
- Ravon
- Vlinderstichting
- Kerkuilenwerkgroep Veluwe
- VZZ (Vereniging voor Zoogdierkunde)
- Gelderse Milieufederatie

Bladen worden uitgewisseld met:

- alle afdelingen van KNNV Gewest IJsselstreek
- Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe
- Stichting tot Behoud van de Veluwse Sprengen en Beken
- Rijksherbarium.

Gegevens gaan naar:

- KNNV Veldbiologische Commissie
- Floron (struktureel)
- Sovon
- Ravon
- Rijksherbarium
- Mycologische Vereniging Nederland (struktureel)
- Vlinderstichting
- Trekvlinderregistratie

Veelal gebeurt dit digitaal o.a. ook via telmee.nl en waarnemingen.nl

Vrijwilligers

Veel waardering en dank voor onze gedreven leden-vrijwilligers.

Margriet Maan

Aktiviteiten 2009

11 jan	Nieuwjaarswandeling/receptie op de Renderklippen	26 pers
22 jan	Werkgroepen presentatie	21 pers
21 febr	De Gewestelijke excursie naar Schouwen in Zeeland moest vanwege het slechte weer tot twee maal toe worden afgezegd.	
19 mrt	Lezing over Pleistocene zoogdieren door Bauke Terpstra	23 pers
16 april	Lezing over Oeverplanten door Melchior van Tweel	6 pers
25 april- 1 mei	Voorjaarskamp in Gouvy in de Hoge Ardennen	12 pers
8 mei - 17 mei	Vogelreis naar de Camargue door Aad Bijl	6 pers
23 mei	Excursie Oeverplanten naar Vosbergen in Heerde	9 pers
13 juni	De Gewestelijke Themadag is gehouden in Sint Jans klooster; hoogtepunt is een excursie naar de Kierse Weide in Doosje	5 pers
28 aug	Nacht van de nachtvlinder, afgelast i.v.m. het weer	20 pers
29 aug	Excursie Oeverplanten naar de Ossenwaard	12 pers
24 sept	Thema-avond Mossen door Mariet van Gelder	12 pers
18 okt	Paddenstoelenexcursie met To en Janus Crum	28 pers
29 okt	Lezing over Paddenstoelen door Janus Crum	22 pers
26 nov	Vogelonderzoek naar Rode Wouw door Stef van Rijn	32 pers
13 dec	Leden voor ledenavond	12 pers

Verslag Algemene Ledenvergadering KNNV Epe - Heerde

Datum	:	18 februari 2010
Lokatie	:	Eper Gemeentewoning te Epe
Voorzitter	:	Ed van Dalfsen
Penningmeester	:	Rob v.d. Burgt
Natuurhistorisch secretaris	:	Hilary Jellema
Bestuurslid	:	Bauke Terpstra
Aanwezig	:	Bestuur + 20 KNNV-leden
Afwezig met kennisgeving	:	Adri Hottinga, Loes Heine, Paula Bijlsma en Jenny Sondorp
Notuliste	:	Evelien van Dalfsen

1. OPENING

Om 20.00 uur opent de voorzitter door alle aanwezigen welkom te heten. Er wordt vermeld waarom er geen secretaris aanwezig is. Anita Bannink-van der Tier heeft plotseling haar functie als secretaris van de KNNV Epe-Heerde neergelegd.

Verskillende pogingen om met haar in gesprek te komen, werden resoluut geweigerd.

2. NOTULEN ALGEMENE LEDENVERGADERING van 26 februari 2009

Opmerkingen vorige notulen van 26 februari 2009.

Blz. 10 staat vermeld : “Janus Crum en Menno Boomsluiters zijn het hier niet mee eens.”

Dit zou moeten zijn : “Enkele leden zijn het hier niet mee eens.”

Verder geen opmerkingen, de notulen worden vastgesteld.

3. INGEKOMEN STUKKEN

Er zijn geen ingekomen stukken.

4. MEDEDELINGEN

KNNV ledenwervingsjaar (10-10-2010)

- Het bestuur van de landelijke KNNV vraagt alle afdelingen om 10 oktober 2010 als ledenwervingsdag op hun agenda te plaatsen. Het bestuur hoopt dat de werkgroepen deze dag activiteiten kunnen en willen organiseren.

Jaarplan 2010

- Evenementen:
  - Pinksterfair op Nijenstein op 24 mei.
  - Bijenmarkt te Epe op 4 augustus.
  - Hagedoorns Plaatsse te Epe begin september.
  - Verdere deelname nog niet bekend.
- Vertegenwoordigingen:
  - Klankbordgroep Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld (de voorzitter).
  - Nota recreatie en Toerisme (de voorzitter).
- Projecten:
  - Bundeling gegevens Wisselse Veen. Hier wordt aan gewerkt. Dit jaar af te ronden.
  - Rapport Renderklippen. Alle werkgroepen hebben inventarisatiewerk achter de rug. Coördinatoren nu bezig met rapportage, rapport wordt dit jaar verwacht.
- Activiteiten:

- Vogelcursus: start 16 maart.
Op initiatief van Henk van Gelder, Rudi Heideveld en Margriet Maan.
- Lezingen:
  - Niet bekend.
- Reizen:
  - Voorjaarskamp. De bestemming is Gerolstein. Info Wim Bijlsma.
  - De vogelreis gaat dit jaar naar Hongarije. Info Rudi Heideveld of Adri Hottinga.
- Website:
  - De landelijke website is heel sober.
  - Epe-Heerde moet hier nog in gaan deelnemen.
- Bibliotheek:
  - Boeken verkoop loopt redelijk. De boeken worden verkocht via de KNNV-kraam en worden op marktplaats gezet.

Afdelingspluim

- Het bestuur had ook voor dit jaar een lid uitgekozen voor de afdelingspluim. Door onverwachte gebeurtenissen kon uitreiking helaas niet doorgaan.

Vacatures

- Secretaris:
  - Al 4 jaar hoopt het bestuur deze functie te kunnen opvullen.
  - Mariet van Gelder vraagt of er een takenlijst gemaakt kan worden. De voorzitter heeft een takenlijst klaarliggen die in het bestuur wordt besproken en daarna in Natuurklanken geplaatst wordt.
  - Menno Boomsluiters vraagt of het bestuur mensen heeft benaderd. Ja, het bestuur heeft verschillende personen benaderd, maar nog niemand bereid gevonden.
  - Egbert de Boer vraagt of het mogelijk is de taak van secretaris op te splitsen. 1 persoon voor de in- en uitgaande post en 1 persoon om te notuleren. Alle variaties zijn mogelijk, maar moeten wel werkbaar zijn.
  - Bertus Hilbrink vraagt of Tjada Amsterdam gevraagd kan worden. Tjada is door de voorzitter al benaderd maar voelt er niet voor.
  - Janus Crum stelt voor om 1 lid voor de post te laten zorgen en wisselend per jaar 1 van de leden voor één jaar te laten notuleren.
  - Al deze opties worden door het bestuur meegenomen in de volgende bestuursvergadering.
- Samensteller Natuurklanken:
  - Het zou wenselijk zijn als er een reserve samensteller van NK zou komen om de redactie te vervangen als hij door ziekte/werkdruk etc. verhinderd zou zijn. Hij heeft een werkwijze van de procedure opgezet. Het neemt ± 8 uren per editie aan tijd in beslag.
  - Marianne Faber draagt Oeti Slot voor.
Wietske vraagt of dit misschien iets is voor Tjada Amsterdam.
Beide personen worden benaderd.
- Coördinator vogelwerkgroep (VoZoVAR):
  - Rudi Heideveld vraagt of het een idee is om alle leden van de vogelwerkgroep en het bestuur bij elkaar te laten komen om te praten over een oplossing. Hilary gaat dit namens het bestuur verzorgen.
  - Gert Prins geeft aan dat de vogelwerkgroep wel actief is. Er wordt door verschillende leden van de werkgroep activiteiten verzorgd zoals: vogeltellingen, een vogelreis, zwaluwenwand, kerkuilen inventariseren, klapekstertelling, nestkasten controle, etc....

5. JAARVERSLAG

- Door het plotseling neerleggen van haar functie als secretaris was er in de vorige Natuurklanken geen jaarverslag. Dit wordt nu gepubliceerd, elders in deze Natuurklanken. Onderstaand enkele delen daaruit.

Klankbordgroep Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld.

- Er waren 17 bijeenkomsten waar de voorzitter de KNNV vertegenwoordigde.
  - Tracé hoogwatergeul ligt vast, er wordt in een ecologische verbindingzone tussen de westelijke dijk en de Grift voorzien. KNNV zet zich in voor een zo robuust mogelijke uitvoering hiervan.
  - Er is een projectbureau, waar informatie ingewonnen kan worden, gevestigd in Veessen.

Klankbordgroep Recreatie en Toerisme gemeente Epe

- 4 vergaderingen. Wethouder de Vries heeft de taak van Mevrouw v. Dam overgenomen.
  - Ontplooiën geen natuur bedreigende initiatieven.

Vertegenwoordigende vergadering

- Deze is bijgewoond door de redactie en de voorzitter.
  - Met meerderheid van stemmen is de afdrachtverhoging aangenomen. Ondanks dat onze afdeling tegengestemd heeft is het nu toch een feit dat er meer van het contributiegeld moet worden afgedragen aan de landelijke KNNV. Zij maken hoge kosten voor de uitgave van Natura en overwegen om dit blad van 6 naar minder uitgaven te brengen. Andere kostenpost zijn de 2 krachten op het landelijk bureau in Zeist.

Beleidsraad

- Financiële lek is op landelijk niveau nog niet boven water.
- Landelijk bestuur zoekt naar oplossingen.
- Verdere consequenties naar de afdelingen worden niet uitgesloten.

6. FINANCIËN

Verslag penningmeester over 2009

- De penningmeester geeft aan dat 2009 een rustig jaar is geweest.
- Nog 5 leden moeten de contributie betalen.
- Voor detailoverzicht zie resultatenrekening elders in deze natuurklanken.
  - Dit jaar een verlies van € 189,08

Verslag kaskommissie

- Jan Polman en Menno Boomsluiters hebben als kaskommissie de controle uitgevoerd en alles goed bevonden. Zij waren zéér lovend over het werk van de penningmeester. Dit werd door de leden met applaus beloond.
  - Penningmeester wordt door de kaskommissie décharge verleend voor 2009.

Begroting 2010

- De penningmeester neemt samen met de leden de begroting door.
  - Ondanks dat de begroting niet sluitend is wordt, gezien de gunstige kaspositie van de afdeling, besloten de contributie voor 2010 niet te verhogen.
  - Voorstel door een enkel lid dit wel te doen, wordt door meerdere leden afgewezen.
  - De begroting 2010 laat een tekort zien van € 182,-
  - Dit is gebaseerd op een verkoop resultaat van het gereedschap van WLN van € 600,-
- De werkgroep Landschap & Natuur staat al verschillende jaren op non-actief. Het ziet er niet naar uit dat er in de toekomst nog belangstelling is om deze werkgroep weer nieuw leven in te blazen. Er wordt met meerderheid van stemmen besloten de gereedschappen te verkopen. Rudi Heideveld heeft een lijst samengesteld van alles wat aanwezig is. Het gereedschap is 10 à 12 jaar oud en zal naar schatting niet meer opbrengen dan € 250,- Dit is uiteraard een éénmalige inkomsten. Er wordt geïnformeerd bij vereniging het Friezers erfgoed.
  - Het begrotingstekort 2010 komt met deze bijstelling op € 532,-

- Dit houdt in, dat er alternatieven moeten worden gezocht om een eventueel begrotingstekort voor volgend jaar te voorkomen.
- Besparingsakties door NK naar relaties digitaal op te sturen en terugbrengen van post donaties is in gang gezet.
- Leden kunnen Natuurklanken ook digitaal ontvangen. Voordeel hiervan is: het verenigingsblad in kleur en als eerste ontvangen, terwijl je de afdeling kosten bespaart.
- Jan Polman vraagt of het bekend is waarom leden hun lidmaatschap opzeggen. De penningmeester antwoordt dat niet altijd de reden wordt gegeven. Maar meestal is een verhuizing of overlijden de reden tot opzegging.
- Gert geeft aan dat er geprobeerd moet worden om giften of subsidies binnen te halen.
- Rob geeft aan te overwegen om de functie van penningmeester neer te leggen.

7. BENOEMING NIEUWE KASKOMMISSIE

- Jan Polman en Menno Boomsluiters worden namens de voorzitter door het bestuur décharge verleend.
- Jan Polman heeft zijn 2e termijn er op zitten en is dus niet herkiesbaar.
- Menno Boomsluiters stelt zich voor een 2e termijn beschikbaar.
- Geert Kuper stelt zich als 2e kaskommissielid beschikbaar.

8. BENOEMING AFGEVAARDIGDEN VERTEGENWOORDIGENDE VERGADERING

- Uit het bestuur zal de voorzitter de Vertegenwoordigende Vergadering bijwonen samen met Mariet van Gelder die zich als lid beschikbaar stelde. Menno Boomsluiters is als reserve genoteerd. De vergadering vindt plaats in Bennekom d.d. 17 april.

8a. RAPPORTEN INVENTARISATIE PROJEKT RENDERKLIPPEN

- Menno vraagt of alle leden een rapport kunnen krijgen van de inventarisaties van de Renderklippen. Er was op de coördinatoren vergadering afgesproken dat er een beperkt aantal rapporten gratis verstrekt zouden worden aan de werkgroepen. Dit in verband met de hoge drukkosten. Alle leden kunnen een exemplaar tegen kostprijs bestellen. Er was besloten de rapporten verder in delen in Natuurklanken op te nemen en de inventarisatielijsten konden dan digitaal door belangstellenden worden opgevraagd. Menno geeft aan dat de werkgroepleden, die juist de actieve leden van de vereniging zijn, hier hard en met enthousiasme aan hebben gewerkt. Op deze manier haal je de animo voor deze mensen weg. Hij stelt voor het rapport in zwart/wit te laten drukken maar dan zonder de inventarisatielijsten. Dit wordt dan net als Natuurklanken alleen 2x zo dik. De inventarisatielijsten kunnen dan door belangstellenden digitaal worden opgevraagd. Menno vindt dit ook een goede pr naar de achterban.
  - De penningmeester vindt dit een goed idee: Een druk zonder kleur zoals nu Natuurklanken.
- Wim Bijlsma: Het dubbeldikke blad moet ook gefrankeerd worden. Dit zijn ook extra kosten. Geschat wordt dat een en ander ongeveer een extra overschrijding van € 750,- op de begroting van 2010 zal veroorzaken.
- Dit laatste wordt in stemming gebracht. Dit resulteert in: 16 leden **voor**, 2 leden **tegen** en 6 **onthoudingen**. Het voorstel is met meerderheid aangenomen.
- **Het begrotingstekort 2010 komt met deze extra post op € 1282,-**

9. WERKGROEPEN OVER HUN PLANNEN VOOR 2010

Plantenwerkgroep

- Dit jaar gaan we iedere maandagavond naar locaties met veel water. Het jaar van de waterplanten.
- Ook een paar maal op maandag overdag een inventarisatie bij een waterrijke plek.

Paddenstoelenwerkgroep

- Is nog niet bekend. 2^e helft van maart is er nog overleg.

Insectenwerkgroep

- 6 excursies op donderdag.
- Oktober en november iedere maand een bijeenkomst.

Geologie & Landschap

- Programma wordt geïnteresseerden toegestuurd.

10. NATUURKLANKEN

- 4 edities. Het streven is om voor de 1^e van de maand te bezorgen.

11. MENINGEN OVER HET BESTUUR

- Jan Polman geeft aan dat het nieuwe Structuurplan van de Gemeente Epe is vastgesteld. Milieuzorg Epe en de KNNV Epe-Heerde zijn actief betrokken geweest bij de totstandkoming. Graszones worden verwijderd, waardoor ook insecten verdwijnen. Misschien kan de KNNV daar inventarisaties plegen, als 0-meting.
  - Haalbaarheid wordt binnen het bestuur besproken.

12. SUGGESTIES VOOR 2010

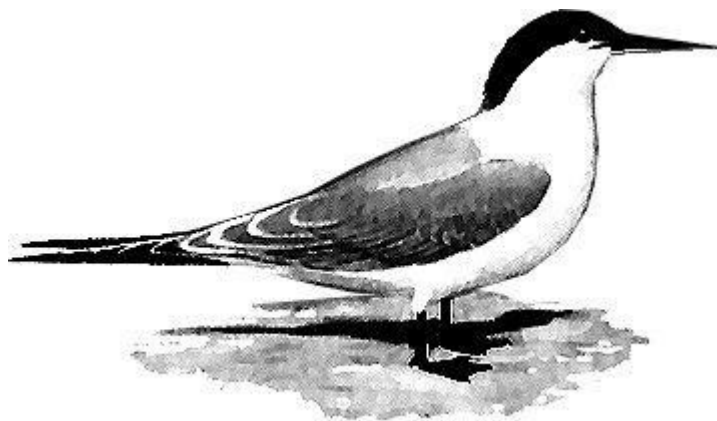
- Geen suggesties

13. RONDVRAAG

- Naar aanleiding van de afgelaste Nieuwjaarswandeling informeert Bauke of er animo is voor een gezamenlijke wandeling. De leden reageren enthousiast met een volmondig JA! Bauke zoekt naar een invulling.
- Margriet Maan vraagt het bestuur de gebeurtenissen m.b.t. de secretaris te evalueren.
  - Het bestuur zegt dit toe.
- Wim Bijlsma geeft aan dat er bij het voorjaarskamp nog 2 plaatsen beschikbaar zijn.

14. SLUITING

- De voorzitter sluit de vergadering om 22.20 uur, met dank aan alle leden voor hun aanwezigheid en inbreng.

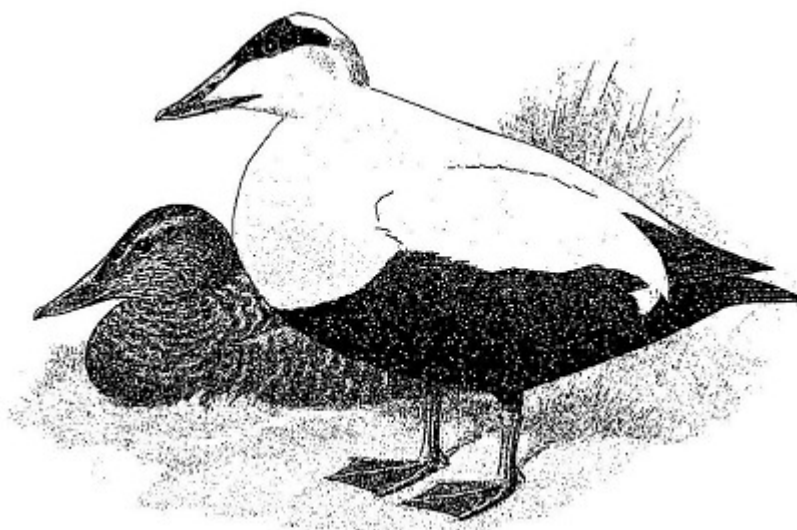
Algemeen programma voorjaar/zomer 2010

Donderdag 22 april **VAN BLOEMEN EN VLINDERS, LEZING DOOR LEO KNOL**
 Met de camera door Nederland en andere b(1)oeiende gebieden in Europa
 Een zeer gevarieerd programma waar niet alleen vlinders en bloemen aan bod komen maar ook de eitjes, rupsen en waardplanten. Bovendien wordt er ook aandacht besteed aan de gebieden waar deze planten en vlinders voorkomen en zal er soms een toelichting worden gegeven op de biotoop waarin ze zich optimaal thuis voelen.
Plaats: Eper Gemeente Woning, Stationsstraat 25, Epe
Aanvang: 20.00 uur

Donderdag 29 april **BIJZONDERE LEDENVERGADERING**
 Hierbij nodigt het bestuur de leden uit voor een Bijzondere Ledenvergadering.
 Zie STUURPRAAT.
 Plaats Zaal Regenboogkerk, Beekstraat 33, Epe
 Aanvang 20.00 uur.
 (Geen ruimte beschikbaar in Eper Gemeente Woning)

1-7 mei **VOORJAARSKAMP IN GEROLSTEIN (VULKAANEIFEI)**
 We zijn daar in 2006 geweest en zijn er nog lang niet uitgekeken. Zo zijn er nog wel een paar mooie beekdalen en kalkhellingen met orchideeën en vlinders enz. die we nog niet bekeken hebben.
Voor verdere inlichtingen fam. Bijlsma (0578-614482) of de fam. Hofstede (0578-573187) en het inlegvel bij de vorige Natuurklanken.

Programma Plantenwerkgroep

Datum	Doel	Coördinaat	Verzamelen 19.00 uur, tenzij anders vermeld.
Ma 26 april	Oranjeweg Emst Poelen	192-481	Schaveren restaurant Oranjeweg 72
Ma 3 mei	Emst, poelen	193/4-480	Vaassensebinnenweg x Bloemendaalseweg
Ma 10 mei	Epe, poelen	193-484	Epe Klimtuin P. supermarkt
Ma 17 mei	Terwolde, Kadijk	201-475	Oude school/kerkje aan Kadijk
Zat 29 mei	Vierhouten Heemtuin De Heimanshof	184-482	Ingang Paasheuvel 't Frusselt 30 Vierhouten
Ma 31 mei	Vaassen, Greutelseweg	193-475	Zwolseweg afslag Greutelseweg VSN terrein
Ma 7 juni	Vaassen	193-477	Koekoeksweg 24, P zwembad de Koekoek.
Ma 14 juni	Tongeren (bij Epe)	190-485	P einde Chevalierlaan Molenweg, Epe
Ma 21 juni	Epe, poelen	193-484	Klimtuin, Epe
Ma 28 juni	Emst, poelen	193/4-480	Vaassensebinnenweg x Bloemendaalseweg
Ma 5 juli	De Meintjes Nijbroek	202-487	Carpoolplaats A 50 Vaassen
Ma 12 juli	Oranjeweg, poelen	192-481	Oranjeweg 72 Emst Restaurant Schaveren
Ma 19 juli	Heerde Tolhuisven	197-493	Kamperweg Heerde Voormalig p. pl.
Ma 26 juli	De Meintjes	202-487	Carpoolplaats A 50 Vaassen
Ma 2 aug.	IJssel, nieuwe plassen	202-485	IJsseldijk x Houtweg Oene
Ma 9 aug.	Terwolde, Kadijk	201-475	Oude school/kerkje Aan de Kadijk.
Ma 16 aug.	Vaassen, Greutelseweg	193-475	Zwolseweg afslag Greutelseweg VSN terrein
Zat 21 aug	Fortmond Den Nul	203-487	13.00 uur voet/fietsveer Veessen
Ma 23 aug.	Tongeren	190-485	P einde Chevalierlaan Molenweg Epe
Ma 30 aug.	Vaassen	193-477	Koekoeksweg 24 p. zwembad de Koekoek.

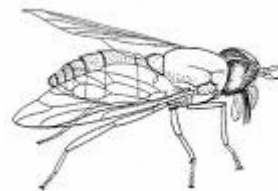
Laten we proberen zoveel mogelijk te carpoolen.

Goede verzamelplaatsen zijn ; Heerde, parkeerplaats t.o. de Keet Eperweg 55 en de carpoolplaats aan de A 50 bij afslag Vaassen en het vertrouwde parkeerplaatsje aan de Klimtuin in Epe, bij de buurtsupermarkt. Graag zelf regelen.

Door weersomstandigheden etc. wordt wel eens wat in het programma geschoven.

Nog vragen? Mariet van Gelder: 0578-693024 of 06-16154401

Egbert de Boer : 0578-572292

Excursieprogramma Insectenwerkgroep

- Donderdag 15 april 13.30 u. excursie **Kloosterbos te Wapenveld**
Verzamelen om 13.00 u. VVV-kantoor te Epe, of om 13.30 u. bij de slagboom van het Geldersch Landschap bij het Kloosterbos.
- Donderdag 20 mei 13.30 u. excursie naar de **Motketel te Niersen**
Verzamelen om 13.00 u. VVV-kantoor te Epe, of om 13.30 u. op de parkeerplaats aan de Elburgerweg te Niersen.
- Donderdag 24 juni 11.00 u. excursie naar het **Harderbos in Flevoland**
Verzamelen om 10.00 u. VVV-kantoor te Epe, of 10.45 u. bij paviljoen "de Fazant" in Elburg.
- Donderdag 22 juli 13.30 u. excursie naar de **Kraaigraaf te Twello**
Verzamelen om 13.00 u. op het parkeerterrein tegenover kasteel de Cannenburgh in Vaassen, of om 13.30 u. bij de Kraaigraaf aan de Oude Wezeveldseweg te Twello.
- Donderdag 12 aug. 11.00 u. excursie naar het **Speulderveld tussen Speulde en Staverden**
Verzamelen om 10.00 u. bij het VVV-kantoor te Epe, of om 11.00 u. op het parkeerterrein bij het Speulderveld.

Verandering wetenschappelijke naam dagvlinders

Nederlandse naam	Nieuwe wetenschappelijke naam	Oude wetenschappelijke naam
Bruin blauwtje	<i>Aricia agestis</i>	<i>Plebeius agestis</i>
Dagpauwoog	<i>Aglais io</i>	<i>Inachis io</i>
Donker pimperlblauwtje	<i>Phengaris nausithous</i>	<i>Maculinea nausithous</i>
Eikenpage	<i>Favonius quercus</i>	<i>Neozephyrus quercus</i>
Gentiaanblauwtje	<i>Phengaris alcon</i>	<i>Maculinea alcon</i>
Groot dikkopje	<i>Ochlodes sylvanus</i>	<i>Ochlodes faunus</i>
Heideblauwtje	<i>Plebejus argus</i>	<i>Plebeius argus</i>
Klaverblauwtje	<i>Cyaniris semiargus</i>	<i>Polyommatus semiargus</i>
Pimperlblauwtje	<i>Phengaris teleius</i>	<i>Maculinea teleius</i>
Tijmblauwtje	<i>Phengaris arion</i>	<i>Maculinea arion</i>
Vals heideblauwtje	<i>Plebejus idas</i>	<i>Plebeius idas</i>
Veenbesblauwtje	<i>Plebejus optilete</i>	<i>Plebeius optilete</i>

Bertus Hilberink

Zangvogelcursus

Het spijt ons dat we de Zangvogelcursus niet in Natuurklanken geplaatst hebben. Gelukkig is er erg veel publiciteit in de pers geweest, zodat ook de KNNV-ers de weg naar de cursus gevonden hebben.

Voor tijdig plaatsen in Natuurklanken had de organisatie al in november 2009 rond moeten zijn. Dat was te ingewikkeld met al die feestdagen en vakanties in het voorjaar. Je kunt het haast niet overzien en dat geldt ook voor de cursisten. Er hebben zich 25 deelnemers voor de cursus aangemeld. Rudi Heideveld en Henk van Gelder verzorgen het inhoudelijke werk, Margriet Maan het organisatorische.

Margriet Maan

Wetens(w)aardigheden voor de jeugd

Insectenhotel.

Hebben jullie wel eens in een hotel geslapen? Dat is toch wel heel wat anders dan slapen in een tent. Het geeft eigenlijk een luxe gevoel. Maar wat moet je nu voorstellen bij een insectenhotel? Moeten we die steekbeesten ook nog verwennen met een hotel? Wespen, hommels en bijen hebben de naam dat ze kunnen steken en dat idee schrikt veel mensen af. Maar zeg nu eerlijk, hoe vaak ben je al gestoken? Dat steken valt reuze mee als je het gedrag van wespen, hommels en bijen beter kent. De **honingbij** b.v. is lang niet zo

steeklustig als beweerd wordt en net zoals de imker kan iedereen leren om met kennis van zaken met deze insecten om te gaan. Honingbijen leven in een staat, hebben een koningin en duizenden werkbijen. Zij verzamelen nectar en stuifmeel en maken honing. Door dat verzamelen worden de bloemen bestoven en dat betekent het

voortbestaan van de plantensoort.

Naast honingbijen, komen in ons land ook veel alleen levende bijen voor. Ze hebben met elkaar gemeen dat ze voor het merendeel bloemen bezoeken om daarvan nectar en stuifmeel te verzamelen. Dat alleen leven betekent dat ze elk voor zich een eigen nestje maken. In dat nestje verzorgen ze hun jongen. Elke soort doet dat op zijn eigen manier. De **zandbij** maakt een holletje in de grond. Hij verzamelt nectar en stuifmeel met behulp van een borstel aan zijn dijen. Daarvan wordt een prop gemaakt en daar wordt een eitje op gelegd. De larve die uit het eitje komt vindt de tafel gedekt en kan zo uitgroeien tot een nieuwe bij.

De **behangersbijen** hebben een achterlijf dat veel beweeglijker is dan bij de andere bijensoorten. Zij kunnen het puntje met de angel helemaal over hun lichaam heen vouwen. Het meest opvallend is de buikschuier, een soort borstel van haren aan de onderkant van hun lichaam. Ze nestelen in de grond in eigen gegraven gangen, maar ook wel in oude kevergangen in hout. Wij kennen ze ook

onder de naam **bladsnijders**. De stukjes blad worden meegenomen de gang in en er worden de broedkamertjes mee gemaakt. Die kamertjes worden gevuld met pollen van nectar en stuifmeel, waarop een eitje wordt gelegd. Soms worden er wel tien of meer broedkamertjes in één gang gemaakt.

Maar hoe nuttig zijn de **wespen** nu eigenlijk? In de zomer is er ruimschoots voedsel voor deze *opruimers*. Dan is er geen enkele reden om mensen lastig te vallen. In het najaar als het aantal insecten terugloopt vinden we de wespen ook wel terug op kadavers of bij ons glaasje frisdrank. Als je die wespen niet plaagt door er naar te slaan, vallen ze je niet lastig. Deze wespen vormen in de zomer een staat. De solitair levende wespen leven in gangetjes zoals die aanwezig zijn in het insectenhotel.

Ook **hommels** maken graag gebruik van een insectenhotel. Soms stichten zij in het voorjaar een kleine staat met enkele honderden werksters. Ze verzamelen nectar en stuifmeel maar maken geen honing. Wel bestuiven ze de bloemen. Ze leven vaak in bestaande holtes, zoals oude muizenestten, onder de grond. Alleen het vrouwtje overwintert.

Eerder schreven we al eens dat het wereldwijd slechter gaat met de stand van de bijen en wat voor invloed dat op de gewassen heeft. Als we het met een kleine moeite nu wat gemakkelijker maken voor de bijen, dan kunnen we die achteruitgang misschien wel een beetje afremmen. Kijk maar eens wat er allemaal mogelijk is: Belangrijk is wel dat de juiste voedselplanten in de omgeving aanwezig zijn. Welke planten dat zijn vind je op de site van Arie Koster: www.bijehelpdesk.nl. En nu maar hopen dat jouw hotel snel volgeboekt is, want dan kun je van al die bedrijvigheid gaan genieten.

Een 5 sterrenhotel gemaakt van rietstengels en hout

Is de houtstapel al aanwezig? Een boor doet de rest.

Dit kan iedereen maken

O. Slot

'Egels zouden op de Rode Lijst bedreigde zoogdieren moeten'

De dit jaar gehouden grootschalige onderzoekscampagne Jaar van de Egel heeft een unieke hoeveelheid onderzoeksgegevens opgeleverd. Aan de hand daarvan trekt de Zoogdierverseniging de conclusie dat de zorgen voor de egel helaas terecht zijn gebleken. Het gaat zo slecht met de egels in Nederland dat deze op de Rode Lijst van bedreigde zoogdieren zouden moeten komen.

Campagneleider Eric van Kaathoven van de Zoogdierverseniging kijkt met gemengde gevoelens naar de resultaten van het Jaar van de Egel: 'Heel blij zijn we met de enorme respons van de Nederlanders. Voor het eerst is goed in kaart gebracht waar egels voorkomen en waar niet. En dat blijkt gelukkig in bijna heel Nederland te zijn. Maar verder zijn we eigenlijk alleen maar rode lichten tegen gekomen. Met name aanwijzingen voor een halvering in de aantallen egels, zijn zorgelijk.'

Verspreiding egels goed

Nog nooit heeft Nederland zo massaal waarnemingen van egels doorgegeven als tijdens het Jaar van de Egel. Het gaat om zo'n zes duizend waarnemingen die via de mail zijn binnen gekomen, zo'n acht duizend via Waarneming.nl en zo'n zeveneneenhalf duizend via Telmee.nl. Met meer dan twintig duizend waarnemingen, ontstaat een uniek beeld van waar egels in Nederland voorkomen. Daaruit blijkt dat de egel nog steeds in vrijwel heel Nederland waargenomen wordt en dat is goed nieuws. Opvallend is wel dat er in bepaalde delen van Nederland nauwelijks egels gemeld zijn, zoals op de Veluwe en in grote delen van Flevoland. In beide gevallen zou dat wel eens met het biotoop te maken kunnen hebben. Egels voelen zich meer thuis in kleinschalige cultuurlandschappen dan in grootschalige agrarische landschappen (Flevoland) en uitgestrekte (naald)bossen (Veluwe). Positief maar verwacht, is dat de egel gezien wordt in dorpen en steden, egels en mensen kunnen dus prima samen wonen.

Kaartje Egelmeldingen op Telmee.nl

Aantallen egels gehalveerd

Om beter in beeld te krijgen hoe het met de egels gaat, organiseerde de Zoogdierverseniging tijdens het Jaar van de Egel zogenaamde E-teams. In totaal 67 forenzen telden dit jaar op vaste routes doodgereden egels. Sommigen zagen op hun route geen enkele dode egel, maar één van de forenzen telde dit jaar maar liefst 56 dode egels. In totaal werden er 901 dode egels geteld. Dat zijn 48 egels per jaar per 100 kilometer weg. Als we er van uitgaan dat de wegen die de E-team-leden bekeken typisch zijn voor die van heel Nederland, werden er dit jaar in het hele land naar schatting zo'n 135.500 egels doodgereden.

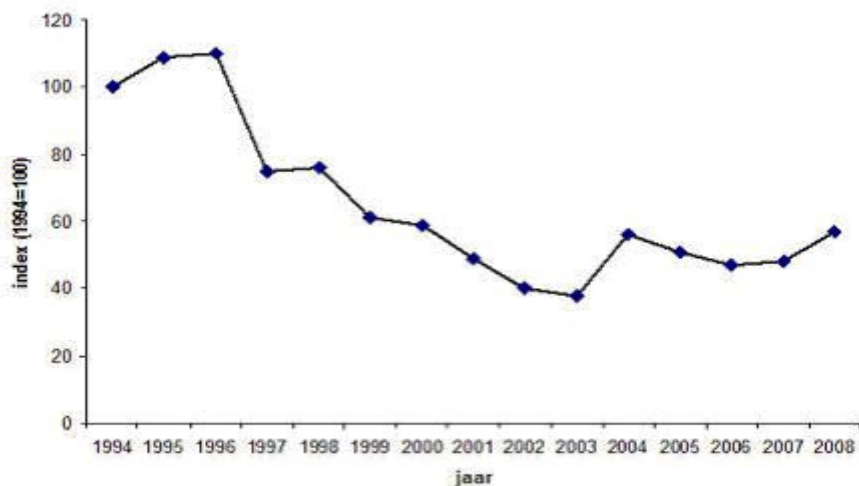
Deze uitkomsten kunnen we vergelijken met een soortgelijk onderzoek dat de

Zoogdierverseniging in de jaren negentig deed. Toen werden zo'n 100 dode egels per jaar per 100 kilometer gevonden. Omdat er nu meer verkeer is dan toen, verwachtten we bij een gelijkblijvende populatie egels ongeveer evenveel of zelfs meer dode egels per kilometer aan

te treffen. Nu dit aantal veel lager is (daling van zo'n vijftig procent) is dat een belangrijke aanwijzing dat er nu veel minder egels zijn dan in de tweede helft van de jaren negentig.

Vogelaars spotten minder egels

Deze conclusies worden bevestigd door een ander onderzoek. Dit jaar was het namelijk ook voor het eerst mogelijk een trend voor egels te berekenen vanuit de jaarlijkse systematische vogeltellingen die worden uitgevoerd door vrijwilligers van SOVON. Bij die tellingen worden ook zoogdieren gezien en geteld. Die trend is dat er bijna de helft minder egels zijn in Nederland dan halverwege de jaren negentig (een significante afname in de periode 1994-2008).

Populatieverandering van de egels in Nederland. Aantallen in 1994 zijn op 100% gesteld. Bron: Netwerk ecologische monitoring (Zoogdierverseniging, SOVON & CBS).

Conclusies

Onderzoeker van de Zoogdierverseniging, Jasja Dekker, komt tot de conclusie dat de egel op de Rode Lijst van bedreigde zoogdieren zou moeten komen: 'De verspreiding is goed te noemen maar de aanwijzingen voor een significante achteruitgang van de egel populatie maken plaatsing op de Rode Lijst noodzakelijk. Waar we aan het begin van dit jaar nog te maken hadden met onvoldoende harde gegevens om die conclusie te kunnen trekken, kunnen we dat aan het einde van het Jaar van de Egel wel. De Zoogdierverseniging zal haar bevindingen bij de minister neerleggen.'

Ambassadeur Lodewijk Hoekstra

De Zoogdierverseniging wil van de gelegenheid gebruik maken om de vele mensen die op de een of andere wijze een bijdrage geleverd hebben aan het succes van de campagne te bedanken. In het bijzonder TV-tuinman Lodewijk Hoekstra die zich dit jaar met veel enthousiasme belangeloos heeft ingezet voor de egels. Zo sprak hij een radiospotje in en gaf tuintips voor een egelvriendelijke tuin tijdens het drukbezochte Egelweekend.

Aangemoedigd door het enorme succes van het eerste Egelweekend komt er in 2010 trouwens een tweede Egelweekend, opnieuw het derde weekend in september (18 en 19 september).

Jaar van de Egel

De onderzoekscampagne Jaar van de Egel is een initiatief van de Zoogdierverseniging en wordt mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van LNV en het Prins Bernhard Cultuurfonds.
www.jaarvandeegel.nl

Naar het Pollense veen

Ooit op 1 m² Klokjesgentiaan, Parnassia, Moeraswolfsklauw, Borstelbies bij elkaar gezien? Je hoeft er echt niet ver voor te reizen. Menno Boomsluiters nam ons mee naar het Pollenseveen bij Schaveren.

KLOKJESGENTIAAN (*Gentiana pneumonanthe*) kennen we in onze omgeving alleen van de Tongerense Heide. Van horen zeggen heb ik, dat er het afgelopen jaar slechts enkele bloeiende planten werden waargenomen. Ongeveer 10 jaar geleden stonden er ook enkele exemplaren in het Wisselseveen, maar daar zijn ze al enkele jaren niet meer gezien.

In het Pollenseveen staan verspreid door het terrein groepjes van enkele tot een tiental bloeiende of uitgebloeide planten. Als je het er dan voor over hebt om door de knieën te gaan, ontdek je ook al gauw niet-bloeiende exemplaren. Bloeiende planten zijn hier meestal niet veel hoger dan 10 – 15 cm, soms nog kleiner.

PARNASSIA (*Parnassia palustris*) kwam vroeger voor in de omgeving van het Wisselseveen en ook was er lang geleden een groeiplaats in het Vemderbroek. Er is ooit gemeld dat hij in 1998 opnieuw in het Wisselseveen zou zijn gevonden, maar nauwkeuriger gegevens ontbreken. De dichtstbijzijnde groeiplaats lag tot voor kort in de Staverdense leemputten.

Het is dan ook zeer verrassend dat Parnassia de afgelopen zomer in het Pollenseveen werd aangetroffen. Verspreid over het terrein staan enkele tientallen planten, de kiemplanten meegeteld. De laatste ontdek je al gauw als je goed rondkijkt in de buurt van de bloeiende planten.

MOERASWOLFSKLAUW (*Lycopodiella inundata*) is wat minder zeldzaam in onze omgeving. Mooie exemplaren met veel sporenaren zijn te vinden in het Wisselseveen. Hij komt vooral voor in pioniersituaties op kale grond, dus op plekken waar geplagd is. Groeit zo'n plek dicht, dan verdwijnt de plant. Zoals o.a. met de groeiplaats bij het Kievitsveld is gebeurd. Maar er zijn nog wel enkele groeiplaatsen in onze omgeving.

Ook in het Pollenseveen staat Moeraswolfsklauw op allerlei plekken in pionierachtige situaties. Variërend van een enkel liggend stengeltje tot fraai vertakte exemplaren met tientallen sporenaren. Gezien de zich uitbreidende mosvegetatie lijkt het niet waarschijnlijk dat hij zich op de lange duur zal handhaven.

BORSTELBIES (*Isolepis setaceus*) is een plantje van ongeveer vijf centimeter hoog, met zeer dunne stengeltjes en aan het uiteinde een dwars staand aartje, van hooguit een halve centimeter. Het groeit in polletjes. Ook Borstelbies komt voor in pioniersituaties.

In het Pollenseveen vonden we Borstelbies op slechts enkele plekken.

Menno Boomsluiters onderzoekt hier regelmatig een PQ op het voorkomen van paddenstoelen. Zo kwam hij ook op het spoor van bovengenoemde planten. Behalve zeldzame paddenstoelen komt er veel veenmos voor in verschillende soorten, heel veel haarmos en diverse andere mossen.

Andere aangetroffen zeldzame planten waren: Kleine zonnedauw (*Drosera intermedia*), Ronde zonnedauw (*Drosera rotundifolia*), Moeraskartelblad (*Pedicularis palustris*). Al deze soorten zijn ook bekend van het Wisselseveen.

Het Pollenseveen ligt in een natuurlijk beekdal, dat een aantal jaren geleden aan het agrarisch beheer werd onttrokken. Het werd geplagd, waarbij de bovenlaag werd afgevoerd. Daarna heeft zich in enkele jaren een prachtige flora ontwikkeld met een unieke vegetatie. Het gebied is in beheer bij Het Gelders Landschap en particulieren. Het beheer bestaat voor een deel uit het jaarlijks maaien en / of begrazing door schapen gedurende een beperkte periode.

Toch kun je je afvragen hoe soorten als Parnassia, Moeraskartelblad en Klokjesgentiaan in het Pollenseveen terecht zijn gekomen. Parnassia komt in de omgeving niet voor en het is bekend dat het kortlevende zaden heeft, dus komt het niet uit de zaadbank. Moeraskartelblad verscheen enkele jaren

geleden opeens in het natuurontwikkelingsterrein naast het Landje van Jonker en heeft zich daar sindsdien uitgebreid, afstand hemelsbreed 2.5 kilometer. Klokjesgentiaan groeit op de Tongerense heide, nog verder weg.

Maar waarom staan deze drie soorten in 2009 dan ineens in het Pollenseveen?

Aangevoerd met grazende schapen, zou al heel toevallig zijn. Aangevoerd met landbouwwerktuigen zou kunnen, het materiaal wordt tenslotte ook in andere natuurterreinen gebruikt. Maar het zou ook kunnen zijn dat er strooisel uit andere terreinen is ingebracht. En het kan zelfs gewoon uitgezaaid zijn. Het is mogelijk dat deze uitbreiding al of niet opzettelijk het gevolg is van mensenwerk. Helaas staat er geen afzender bij. Voorlopig is het afwachten of deze soorten zich in het terrein zullen weten te handhaven.

Desondanks is het Pollenseveen als natuurterrein een aanwinst in onze omgeving!

Egbert de Boer

Gegarandeerd !!!!

"FIETSPLEZIER"

**Gazelle-Giant-Sparta-
Batavus-Koga Miyata-
Scott-Garry Fisher-Klein-
enz.**

**Q8 Tankstation
Met bediening**

Fietsverhuur

**Ook ATB verhuur
tegen concurrerende prijzen**

v.d. Put

Hagestraat 8-10
8181 EB Heerde
Tel. 0578-691609

“Ça Pique !”

BRANDNETELS

Vele jaren geleden kregen we een Frans sprekend nichtje uit België te logeren. 4 jaar. Nu was Frans sowieso geen taal die ik vloeiend sprak, maar ik kon me er redelijk mee helpen dank zij de Alliance Française waar ik toen lid van was.

Desondanks zag ik er toch wel tegen op om een paar dagen met zo'n eigenwijze tante van vier op “z'n Frans” te moeten discussiëren.

Gelukkig viel dat nogal mee. Schijnbaar beschouwde Kim mij door mijn gebrabbel als gelijke en ze vond het dan ook heel logisch om langzaam, met korte zinnestjes tegen me te praten.

Op een morgen gingen we samen een boswandeling maken. Vrolijk huppelde ze naast me en ik wees haar op de bloemen in de berm van de zandweg. Dat had haar moeder schijnbaar ook al eens gedaan want ze herkende de dovenetel.

“Ça pique ?”, vroeg ze argwanend. “Non, ça ne pique pas”, antwoordde ik. Waarop ze met voorzichtige vingertjes aan het plantje voelde. “Non, ça ne pique pas”, concludeerde ze trots. En voordat ik het kon

verhinderen greep ze vol vertrouwen in een jonge brandnetel, die naast de dovenetel stond. Even stond ze doodstil, toen werd ze vuurrood en hoogst verontwaardigd schreeuwde ze me toe “mais.. ça pique !”

Weg was haar vertrouwen in mij. Een dovenetel die bloeit, lijkt nu eenmaal veel op de jonge brandnetel, leg dat maar eens even uit op z'n Frans.

Sindsdien denk ik aan Kim als ik onkruid wied in mijn groentetuintje en onverwacht in een brandnetel grijp. Uren erna tintelen je vingers er nog van.

Ze hebben me eens verteld, dat je brandnetels kunt uittrekken zonder je pijn te doen. De bladeren en stengels van de plant zijn namelijk bezet met glasachtige haartjes (brandharen) die hol zijn en gif bevatten. De top van elke brandhaar wordt afgesloten door een minuscule bolletje. Bij de geringste aanraking breekt dit bolletje af, waarna de top van dit haartje de huid doorboort en het gif er in spuit – met alle bekende gevolgen. De brandharen zitten op een soort kussentje, een veerkrachtige uitstulping van het blad of de stengel, waardoor de haren buigzaam zijn. En omdat ze iets schuin naar boven staan, breken ze niet af als je van beneden naar boven langs de plant wrijft, zeggen ze.

Ik heb het al eens voorzichtig geprobeerd – zeker niet goed gedaan – want het “pique-te” toch. Dus nam ik in het vervolg handschoenen mee in de tuin voor alle zekerheid.

VOEDSELRIJKE BODEM

Gelukkig maar dat ik brandnetels alleen in mijn eigen tuin moet uitroeien, want de plant groeit overal ter wereld massaal (behalve in de poolstreken). Het is nu eenmaal een plant die van een voedselrijke bodem houdt, dus ook van plekken waar veel afval ligt. Langs meren en rivieren gedijt ze prima op plekken die af en toe onder water komen te staan en waar dan veel rommel terechtkomt. Daar vormen ze, samen met Fluitenkruid en Valeriaan, een dichte ondergroei, dat is ook het geval in grienden en wilgenbosjes die af en toe onderlopen.

In reiger- en meeuwenkolonies, waar tijdens de broedtijd veel uitwerpselen vallen, is ze bijna de enige plant. Maar over het algemeen komen Brandnetels toch het meest voor waar de mens direct of via een omweg voedsel in de grond heeft gebracht: bosranden, vlak langs bemeste akkers of vuilstortplaatsen.

In het begin wordt de plant vergezeld door leukere planten, zoals Fluitenkruid, Valeriaan, Stinkende gouwe, Gevlekte dovenetel, Robertskruid en Dagkoekoeksbloem. Dan valt het allemaal nog wel mee. Het is alleen jammer dat de plant zo dominant is. Al die mooie bloeiers worden al gauw zo grondig overwoekerd, dat ze voorgoed wegblijven.

We kennen de Kleine brandnetel en de Grote brandnetel. De kleine wordt zo'n 60 cm hoog en de grote wel zo'n anderhalve meter. De Grote brandnetel is 2 huizig, d.w.z. de plant heeft óf mannelijke óf vrouwelijke bloemen terwijl de Kleine brandnetel éénhuizig is en dus én mannelijke én vrouwelijke bloemen op één plant heeft. Beide soorten bloeien met min of meer lange, hangende pluimen van kleine groene bloemetjes. De meeldraden, die opgerold onder de bloemblaadjes opgesloten liggen, strekken zich bij de rijpheid plotseling uit, waardoor de bloemblaadjes open springen. Door de kracht waarmee dit gebeurt, wordt het droge stuifmeel als bij een explosie weggestoven.

VLINDERS OP BRANDNETELS

Maar zo onooglijk als de plant is, zo mooi zijn de vele insecten die er op af komen. Er schijnen wel 18 vlindersoorten te zijn die hun eitjes op de plant leggen. Dat zijn een aantal minder opvallende motten en nachtvinders, maar ook de kleine vos, de dagpauwoog, de atalanta en het landkaartje worden op de brandnetel geboren.

De KLEINE VOS, een kleurig oranje/rood met zwart vlindertje en een spanwijdte van 4-5cm. De vlinder overwintert hier in schuren, boomholtes e.d. en legt in het voorjaar eitjes op de brandnetel. De rupsjes zijn zwart en hebben harige gele stekels op de rug en lichte plekken aan de zijkant. Ze leven in grote aantallen samen in spinsels op de brandnetelbladeren. Als ze gestoord worden schudden ze allemaal tegelijk met de kopjes om de vijand af te schrikken.

De DAGPAUWOOG is een prachtige vlinder met een spanwijdte van 5-6 cm. Hij heeft opvallende "oogvlekken" op de vleugels waaraan hij zijn naam dankt.

De rupsen zijn gestekeld, zwart/wit gespikkeld en ook zij leven in groepjes op de brandnetel. Ook deze vlinder houdt zich in de winter op in holle bomen, schuren en huizen en wacht daar rustig de lente af. Wordt hij toch gestoord dan probeert hij zich te weren door zijn vleugels wijd uit te spreiden, waardoor een oogvlek zichtbaar wordt en hij maakt daarbij ook nog een snorrend geluid.

De ATALANTA overwintert bijna niet bij ons, maar vliegt als trekvlinder elk voorjaar vanuit het Middellandse zeegebied naar ons land om eitjes te leggen op brandnetels, vetplanten en vlinderstruiken. Het gekke is, dat eitjes bij voorkeur op minder vitale brandnetelplanten worden gelegd. De rupsen zijn gedoornd en verschuilen zich tussen aaneengesponnen blaadjes, waarvan eerst de bladsteel half wordt doorgeknaagd waardoor het blad gaat hangen. In de zomer zie je de vlinder meer, omdat de hier geboren exemplaren dan rondvliegen. In het najaar zou ongeveer de helft van hen doodgaan. De andere helft trekt naar het zuiden om daar te overwinteren.

Het LANDKAARTJE heeft aan de onderkant van de vleugels witte lijntekeningen als een plattegrond. Spanwijdte is 3-4 cm. Leuk is dat de eitjes op brandnetels worden gelegd in korte, afhanginge strengen, die sterk lijken op de bloei van de plant. De rupsjes leven in groepjes op de plant en zijn zwart met zwarte stekels.

Ook een aantal kevertjes bevolken de brandnetelplanten. De gladde brandnetelkever b.v. is 2 mm lang en zwart glanzend. Hij zit voornamelijk in de bloemen. Op de bladeren leeft de 1 cm

grote brandnetelsnuittor. Deze is bedekt met schubjes die er met de vinger af te wrijven zijn. Zijn larven leven in de wortels van de plant.

SLAKKENBEESTEN

In een holletje in een stuk hout of onder een steen schuilen de huisjes slakken. Vandaar kruipen ze naar omringende brandnetelplanten om er zich te goed aan te doen. Leuke diertjes zijn dat... die slakken. Ze komen in allerlei variaties voor, want vorm en kleur zijn vaak afhankelijk van de bodem waarop ze leven.

Ze planten zich op een zeer speciale manier voort. Ze zijn n.l. tweeslachtig.. Elk individu heeft dus zowel mannelijke als vrouwelijke geslachtsorganen. Door elkaar kalkachtige pijltjes in de huid te schieten wisselen ze zaad uit. De eitjes die “daarvan komen” worden in massa’s als miniatuur ping-pong balletjes in hun holletjes afgezet. Wie zoekt er nu zo’n verbazingwekkende hofmakerij achter zo’n sloom slakkebeest.

NACHTEGAAL

Van al dat lekkere kleine grut, zoals rupsen en kevers, profiteert een hele bijzondere vogel, die in ons land, jammer genoeg niet zo heel veel meer voorkomt: de nachtegaal. Loofbossen met dichte onderbegroeiing van heesters en brandnetels zijn voor hem zeer geschikt. Hij bouwt er zijn nest op of dichtbij de grond tussen de netels. Lekker veilig en eten in overvloed!

Tot slot nog een verrassing.

Bijna alle planten bezitten vezels, gespecialiseerde cellen die de weefsels stevig en soepel maken. Voor ons bestaat de waarde hieruit, dat we ze tot garens kunnen spinnen. De planten met de langste en meest elastische vezels zijn daarvoor het meest geschikt. Houtvezels b.v. zijn niet geschikt om te spinnen omdat de vezels te kort zijn maar katoenvezels bestaan uit cellen die 3000 maal langer dan breed zijn. Een paar van de mooiste vezels komen uit de planten van de vlasfamilie. Nadat de vlasplanten op een speciale manier bewerkt zijn (via een rottingsproces worden de vezels vrij gemaakt) resteren vezels met een lengte van 50 tot 100 cm en zijn heel sterk!!!

BRANDNETELGAREN

En nu komt het! Het is ook mogelijk om acceptabele garens te maken van brandnetelvezels, waarbij een soortgelijk proces wordt gevolgd als bij vlas. Wel zijn de vezels van de brandnetel veel korter. Men kan er neteldoek van maken, een los weefsel dat gebruikt werd (en wordt) als zeefdoek voor hangop, soep of bouillon.

In Noord-Europa wordt nog steeds neteldoek vervaardigd en in sommige streken worden de planten daarvoor verbouwd. In de eerste wereldoorlog kreeg Duitsland gebrek aan katoen en men gebruikte toen enorme massa’s brandnetels voor militaire kleding. Er zouden destijds zo’n twee en een half miljoen kilo brandnetels in het wild geplukt zijn. Ongeveer 40 kilo was er nodig om een hemd te maken.

Zo heb ik toch een heleboel leuke dingen kunnen vertellen over de brandnetel, ik zou de plant maar eens met andere ogen gaan bekijken.

Bill van Kessel

Met dank aan de heer van Kessel, die dit artikel schreef voor het Zwols Natuur Tijdschrift, het blad van het IVN en de KNNV afd. Zwolle. Hij gaf ons toestemming zijn artikel in Natuurklanken te publiceren.

Wat zie ik daar??????????

In de vorige Natuurklanken heeft de voorzitter U allen een mooi winterseizoen met veel sneeuw en weinig regen toegewenst. Hij heeft er **gelukkig** bij vermeld dat iedereen daar anders over mocht denken. De sneeuw hebben we dus gekregen. En hoe!!! Niet iedereen zal er blij mee zijn geweest.

6 januari was er zoveel sneeuw gevallen dat het één grote chaos in het hele land veroorzaakte. Kilometers lange files, treinen en bussen reden niet meer en op Schiphol werden veel vluchten geannuleerd. Rond Amsterdam stonden de ringwegen helemaal vast en ook elders in het land had de hevige sneeuwval een verlamdend effect op de avondspits. Veel mensen zijn die avond pas héél laat thuisgekomen. Als je dit overkomt is veel sneeuw natuurlijk écht niet leuk! Ook denk ik aan de gehandicapten en ouderen in onze maatschappij, die niet uit huis kunnen gaan omdat het risico te groot is dat zij bij een valpartij botbreuken oplopen.

Niet iedereen was dus blij toen de sneeuwvlokken gestaag neerdwarrelden, maar wijzelf hebben enorm genoten van de witte schoonheid om ons heen. De natuur was één geweldig sprookjesland. Ook over de Tongerensche Heide lag een dik pakket sneeuw. Op verschillende plekken was het opgewaaid tot wel 40 cm hoog. Je waande je in één van de sneeuw prenten van Anton Pieck.

Over prenten gesproken! Heeft u opgelet wat er allemaal te zien was in de natuur? In het enorm dikke pakket sneeuw waren prenten van dieren niet goed waar te nemen, omdat hun poten te diep wegzinken en daardoor moeilijk herkenbaar zijn. Op de dag laten de Vossen, Wilde zwijnen, Reeën en Edelherten zich niet zien. Zij gaan dieper het bos in, waar de sneeuwlaag niet zo dik is en waar zij nog wat te eten kunnen vinden. Maar 's avonds komen zij voor de dag en gaan in de omgeving op zoek naar prooi. Veel van deze dieren waren 's nachts rond ons huis. Veel diepe sporen in de sneeuw verraadden dat zij waren geweest.

Later, na een matige sneeuwdag met een dun laagje, was de pootafdruk van de dieren goed zichtbaar. Wij weten dat er altijd veel wild rond het huis loopt, maar nu hebben wij gezien hóéveel! Vossen en Reeën kwamen tot op de stoep van voor- en achterdeur. Heel veel sporen hebben wij gezien van Edelherten, Reeën, Wilde zwijnen, Vossen, Hazen, Konijnen, Das en vogels. De sporen van al deze dieren zijn in de sneeuw goed zichtbaar.

De prent van de Das is goed herkenbaar. Het middenvoetkussen is niervormig en het heeft 5 ovale teenkussens in een flauwe ronding ervoor. Voor de teenkussens is altijd de afdruk te zien van de lange nagels. De afdruk van de duim en teen 1 zijn vaak niet zichtbaar maar de lange nagels vrijwel altijd. De Das maakt veel gebruik van oude wissels waarop zijn afdruk moeilijk te zien is. Bij sneeuw evenwel is zijn prent duidelijk te zien en heel herkenbaar.

Das

Een hondenprent is rond met een groot voetkussen en daar omheen in een flauwe boog de teenkussens.

Vos

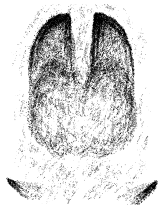
De prent van de Vos lijkt op de afdruk van de hond. De prent die met de nagelafdruk mee, langwerpiger uitloopt in een punt lijkt alleen smaller omdat bij de Vos de twee middelste tenen ten opzichte van het voetkussen verder naar voren staan dan bij de hond. Het voetkussen is bij de Vos relatief klein. Hierdoor ontstaat er een kleine open ruimte in het midden van de prent. Die ruimte ontbreekt bij de hond omdat daar alle teenkussens veel dicht bij het voetkussen staan. Bij een rustige draf loopt het spoor van de Vos vrijwel in een rechte lijn, terwijl het spoor van de hond zigzaggend loopt. De Vos loopt veel over aanwezige wissels maar loopt ook vaak over bospaden.

De Ree heeft als hoefdier een langwerpige spits toelopende afdruk. De hoef bestaat uit 2 gelijke delen. De binnenzijde van ieder deel is bijna recht en de buitenzijde wat rond en loopt spits toe. Het Edelhert heeft qua vorm een zelfde prent als de Ree, alleen véle maten groter. De afdruk van de bijhoeven is bij de Ree en het Edelhert zelden zichtbaar, behalve als er gegaloppeerd is. Dan staan de afdrukken van de bijhoeven binnen de omtrek van de voetzool. Als de Ree of het Edelhert een sprong maakt wijken de hoefpunten uit elkaar en staan de bijhoeven bij de prent. De prent van een volwassen Ree is nog kleiner dan die van een Hertenkalf van een half jaar oud. Zo kunt u zien hoeveel malen groter de afdruk van een Edelhert is. Verwarring is praktisch uitgesloten.

Ree

Wild zwijn

Het Wilde zwijn is ook een hoefdier en zijn prent lijkt op dat van de Ree, maar is véél groter en breder en ziet er daarom veel ronder uit. Het Wilde zwijn heeft de afdruk van de achterhoeven buiten zijn voetzool staan. De bijhoeven staan wat naar buiten gericht. Ook als het zwijn gewoon loopt zijn de bijhoeven meestal te zien. De hoefpunten zijn veel stomper dan van de Ree. Het is soms even goed kijken (vooral bij jonge biggen) maar aan de vorm van de prent en de afmeting, weet je al vlog dat je met een Wild zwijn te doen hebt. Het Wilde zwijn gebruikt wel wissels maar zwerft ook veel rond. Komt u er nog niet helemaal uit, kijk dan of u in de nabijheid van de hoefafdruk ook een zigzaggend spoor ziet. Het varken schuift namelijk met zijn snuit de sneeuw weg om iets eetbaars te vinden. Dit lijkt een beetje op het grondelen van een eend die in het water naar voedsel zoekt.

De Haas heeft een vrij forse prent die qua vorm op de afdruk van het Konijn lijkt. De prent van het Konijn is alleen véél kleiner. Het Konijn huppelt en de Haas loopt. De Haas heeft vaak een sleepspoor aan zijn afdruk vastzitten. Dat ontbreekt bij het Konijn. De voorvoet van Haas en Konijn heeft 5 tenen (hoewel de duim praktisch niet zichtbaar is) en de achtervoet 4 tenen. De nagels zitten direct aan de teen vast en door de sterke beharing rondom de teenkussens zijn de nagels niet te zien maar lopen in de prent door tot in een punt.

Eekhoorn

De Eekhoorn heeft aan de voorvoet 4 lange tenen met flinke nagels en aan de achtervoet 5 tenen waarvan de 2 buitenste enigszins opzij gericht zijn. Vaak drukt ook de hiel af. Een spoor van de Eekhoorn loopt vaak van boom naar boom.

Vogels hebben een prent van dunne lange gevorkte takjes. Er zijn veel verschillende vogelafdrukken. Kijk eens rond bij een voederhuisje. Daar lopen ook de sporen van de Muizen die alle kruimeltjes oppeuzelen die de vogels laten vallen.

Konijn

Ook is het ontzettend leuk om een spoor van een mens te volgen. Een gegeven moment zag ik afdrukken van een mannenlaars uit een verboden gebied komen. Dom natuurlijk om dat met een sneeuwlaag te doen, want je laat duidelijk een spoor achter op verboden terrein.

De natuur was in de afgelopen periode zó ontzettend mooi. Veel mensen blijven dan in huis bij de kachel, maar het is de moeite waard om naar buiten te gaan en te kijken naar al die sporen die verraden wat er allemaal leeft in de natuur. Buiten onze voetstappen waren er in deze sneeuwperiode vaak alleen maar prenten van allerlei dieren in het maagdelijk wit van de sneeuw.

Wij hebben gelopen tot we spierpijn in de kuiten hadden door het hoog optillen van de benen in de sneeuwhoppen.

Er komt op de Tongerensche Heide geen sneeuwschuiver of pekelwagen, maar ondanks dat wij hierdoor verschillende dagen niet met de auto uit het bos konden komen, hebben wij enorm genoten van de sneeuwperiode!!! Ik durf het bijna niet te zeggen, maar (**SORRY MENSEN!!!**) van ons mag het volgend jaar weer een winter zijn met veel sneeuw!

Evelien van Dalfsen

Presentatie Landgoed Tongeren

Zondag 7 februari 2010 - 35 personen aanwezig, waarvan 16 KNNV-leden.

13.30 uur. Alle belangstellenden worden ontvangen met koffie/thee en koek door mevrouw Charlotte Rauwenhoff, directeur van Landgoed Tongeren.

14.00 uur. Onze voorzitter (Ed van Daltsen) heet alle aanwezigen welkom en bedankt mevrouw Rauwenhoff voor de verzorging van locatie en catering.

14.05 uur. Start van een wandeling naar de "Leemkuil". Een mooi gebiedje in Landgoed Tongeren. Het weer werkt mee. Het is wat mistig maar droog en niet erg koud.

Bij de Leemkuil aangekomen vertelt mevrouw Rauwenhoff over het ontstaan van de Leemkuil. In 1850 bestond de hele omtrek nog geheel uit heidegrond met de nederzetting Tongeren als een bebouwde enclave daar middenin. De "Leemkuil" is ontstaan doordat er leem werd uitgegraven, dat gebruikt werd voor het aansmeren van huizen en het leggen van vloeren. Hierdoor ontstond een grote leemkuil. Als compensatie voor de uitgraving moest er later begroeiing worden aangeplant. Er werden bomen zoals Linde, Haagbeuk, Larix en Rododendron geplant. Het was een parkaanleg, waar de naam "Leemkuilbos" en "Jonge Parkbos" aan werd gegeven. Tegenwoordig wordt deze plek de "Leemkuil" genoemd. Door de leemgrond wordt het regenwater vastgehouden en zo ontstond er in dit parkbos een groot ven. Iets verderop is een wat kleiner ven dat is ontstaan door uitgraving van zand dat gebruikt werd voor de aanleg van de A50.

De eigenaren van Landgoed Tongeren overwegen om deze unieke plek op te knappen. Zij hopen een subsidie voor dit doel te kunnen krijgen.

Dit schitterend stukje natuur is het paddenstoelen meetnet van Menno Boomsluiters, die hier op zeer betrokken wijze vertelt over zijn bevindingen. Sinds 10 jaar inventariseert hij hier in de maanden augustus, september en oktober.

Hij maakt ons attent op het Mosschelpje (*Chromocyphella muscicola*). Een paddenstoel die groepsgewijs rond de stam van een Beuk groeit. De Beukenrussula (*Russula felleja*) groeit na 35 jaar weer op dezelfde plek in dit gebied.

Door het wroeten van de Wilde zwijnen komt de leem bloot te liggen. Ook vertelt Menno dat het wroeten van de Wilde zwijnen niet altijd funest is voor paddenstoelen. De zwijnen maken de grond ook open en daar profiteren dan weer bepaalde soorten van.

De Kruisbek wordt gehoord en Gert Prins haakt daar direct op in. Het zijn prachtige vogels met een gekruiste snavel en zij eten papegaaiachtig. Zij foerageren in de top van dennen en sparren. Het mannetje is schitterend karmijnrood en het vrouwtje olijkleurig. Gert vertelt ons dat de Kruisbek heel vroeg in het voorjaar broedt, dan zijn de zaden van de kegels rijp. Later in het jaar zijn de dennenappels/kegels uitgebloeid en stuift het zaadmeel weg en hebben zij geen voedsel meer voor de jongen. Dus vroeg beginnen is voor deze vogel een must. Ook de Raaf broedt in dit gebiedje.

Wij komen bij een grote grafheuvel en dat is aanleiding voor Bauke Terpstra om hier het een en ander over te vertellen. Een grafheuvel was duizenden jaren voor Christus al in gebruik. Zo'n grafheuvel werd altijd op een open plek opgeworpen. Daar er vroeger veel hout werd gekapt voor het stoken van de kachel, was het ook hier kaal en is er toen op deze plek een grafheuvel opgeworpen. In een grafheuvel werden 1 tot ongeveer 7 familieleden begraven. Later zijn er ook wikkelurnen in grafheuvels bijgezet. De grafheuvel bij de Leemkuil blijkt een bijzondere te zijn. 4000 – 800 jaar geleden zijn er bronzen voorwerpen in gevonden, waaronder vlak- en vleugelbijlen. Het brons bestond uit 90% koper en 10% tin. Door handelaren en smeden werden de voorwerpen verspreid over het land.

Even later wordt er op een wroetplek van Wilde zwijnen 2 exemplaren van de Korrelige hertentruffel (*Elaphomyces granulatus*) gevonden. Dit zijn paddenstoeltjes die ondergronds groeien. De literatuur vermeldt: “Als men een truffel doorsnijdt, ziet men de voor alle echte truffels kenmerkende, fijnaderige marmertekening. Bij sterke vergroting blijken de aders nauwe gangen te zijn, waarvan de wanden met de fertiele zakjeslaag zijn bekleed. Het sterke aroma van truffels trekt veel dieren aan, die door het eten van de truffels aan hun verspreiding meewerken. De sporen doorstaan het spijsverteringsproces namelijk meestal zonder aan kiemkracht in te boeten.”

Als wij verder lopen zien wij langs het pad een latrine van een Das. Het was zeer kort geleden gebruikt, want de uitwerpselen waren héél vers. Dit was een leuke vondst, want veel van de aanwezigen hadden dit nog nooit eerder gezien.

Na de wandeling wordt door alle werkgroepen een presentatie gegeven van de inventarisatie van een gedeelte van het Landgoed Tongeren in 2008.

Menno hield een PowerPoint presentatie over paddenstoelen. Een plaatje van een Narcis amaniet (*Amanita gemurata*) kwam in beeld. Deze paddenstoel is zeldzaam. Hij lijkt op de Vliegenzwam (*Amanita muscaria*), maar is wit in plaats van rood met witte stippen. Een sensatie in 2007 was het vinden van de Armbandgordijnzwam (*Cortinarius armillatus*). Dit was de 3^e vindplaats in Nederland van deze paddenstoel. Later heeft Menno er 15 exemplaren van gevonden.

Het Mijtertje (*Mitrula paludosa*) heeft hij dit jaar niet kunnen vinden. Deze paddenstoel groeit op Veenmos. Het is een echte waterpaddenstoel.

In totaal zijn er 213 soorten paddenstoelen gevonden tijdens de inventarisatie.

Daarna vertelt Egbert de Boer over de wijze waarop de planten-inventarisatie is uitgevoerd. Hij legt uit wat een “diagonaal” inventarisatie is en hoe dat werkt. Er zijn tijdens de inventarisatie geen rode lijst soorten gevonden, maar wel 11 aandachtsoorten. De inventarisatie van de Plantenwerkgroep resulteerde in een totaal van 133 plantensoorten.

Henk van Woerden geeft ons een indruk van het werk dat de Insectenwerkgroep heeft gedaan. Er zijn prachtige plaatjes bij van verschillende soorten insecten, zoals: de Snavelvlieg (*Rhagio scolopaceus*) en Goudoogdaas (*Chrysops relictus*) die ontzettend kan steken. Er is tijdens de inventarisatie slechts 1 Weidebeekjuffer gezien.

Gert Prins vertelt ons dat er 61 soorten broedvogels zijn op Landgoed Tongeren. Aan de hand van kaarten laat hij ons de gebieden zien waar de vogels voorkomen en broeden. Er is 1 territorium vastgesteld van het Vuurgoudhaantje.

Frans Bos heeft nog 5 Vleermuissoorten gevonden, door middel van sonargeluiden en mistnetten. Ook Boommarter en Das komen op Landgoed Tongeren voor. Al met al een prachtige presentatie van de werkgroepen. De vraag voor de inventarisatie was van oorsprong alleen bedoeld voor de flora. Onze afdeling heeft zelf aangegeven het leuk te vinden ook andere aspecten, zoals: zoogdieren, vogels, insecten, amfibieën, reptielen enz... mee te nemen.

Door deze uitgebreide inventarisatie is er een prachtig rapport verschenen waarvoor en waaraan de werkgroepen hard hebben gewerkt.

Na afloop werden er hapjes en drank geserveerd. De warme glühwein vond gretig aftrek en er werd nog een poos gezellig nagepraat.

De gastvrije ontvangst van mevrouw Rauwenhoff, de organisatie verzorgd door Bauke, de kennis van de excursie leiders door het gebied van “De Leemkuil” en ook de PowerPoint demonstraties van de werkgroepen hebben geresulteerd tot een heel gezellige en leerzame samenkomst.

Dank aan al deze mensen voor hun inzet. Ook wil ik Hans Rous hartelijk bedanken voor het toesturen van de foto's die bij dit verslag zijn geplaatst.

Waargenomen

De waarnemingen hieronder opgenomen zijn voor verantwoordelijkheid van de desbetreffende waarnemers. Dat waren deze keer: EdB.=Egbert de Boer, EvDT.=Evelien van Dalfsen-Tukker, HvD.=Harry van Diepen, JK.=Jenneke Kamphuis, JP=Jan Polman, MF.=Marianne Faber, MM.=Micky Marsman, WR.=Wilmie Radstake.

VOGELS

Allerlei soorten

09/01/10 Door de sneeuw kwamen enorm veel vogels op het voer. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

Appelvink *Coccothraustes coccothraustes*

februari Inspecteert regelmatig de voedertafel op aanwezigheid van zonnepitten.

Veenweg, Vaassen. JP.

Boomklever *Sitta europaea*

18/02/10 Hij voelt het voorjaar. Hij roept de hele dag. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

Bosuil *Strix aluco*

05/02/10 1 exemplaar roept vanaf Landgoed Welna, Epe. EvDT.

Buizerd *Buteo Buteo*

01/03/10 Baltsvlucht. De hele morgen zijn ze al aan het rondcirkelen onder het slaken van schrille kreten. Boven Belvédèreweg, Epe. MM.

Goudvink *Pyrrhula pyrrhula*

12/02/10 Op voedertafel. Officiersweg, Epe. MF.

Groene specht *Picus viridis*

11/02/10 Eten zoekend in de berm van de Officiersweg tegenover Jagerstee, Epe. MF.

Grote lijster *Turdus Viscivorus*

28/02/10 Zat lang en uitgebreid te zingen. Wachtelenbergweg, Epe. MM.

Keep *Fringilla montifringilla*

28/02/10 Een schitterende troep van 16 exx. konden wij op ons gemak bekijken. Zij waren heel lang rond het huis. Tongerense heide, Epe. EvDT.

Klapekster *Lanius excubitor*

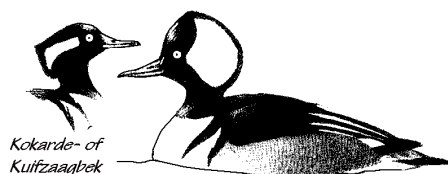
07/12/09 Een mooi exemplaar in de top van een Den. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

25/12/09 In bostuin aan de Berkenlaan, Heerde. JK.

23/01/10 1 exemplaar vloog boven de Middelbergen, Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

Kokarde- / Kuifzaagbek *Mergus cucullatus*

01/01/10 Paartje in Apeldoorns Kanaal tussen Oene en Zuuk. Later nog eens gezien. (Vorig jaar was er ook een paartje in de omgeving van Heerde.) EdB.

Kramsvogel *Turdus pilaris*

12/01/10 5 exx smulden van de appel in het voederhuis. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

12/02/10 Vanaf deze dag steeds een stuk of zes in tuin Vegtelarij, Epe. Op 27/02 de laatste keer gezien. WR.

16/02/10 Zoekend naar zaden in een Berberis. Veenweg, Vaassen. JP.

Roodborst *Erithacus rubecula*

12/02/10 Er is een tweede exemplaar gekomen. Er wordt verjaagd, maar ook verleid, en dat alles in de sneeuw! Tuin Belvédèreweg, Epe. MM.

Vink *Fringilla coelebs*

24/02/10 De 1e keer de vinkenslag gehoord. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

Zanglijster *Turdus philomelos*

26/02/10 De 1e schuchtere zang van deze vogel. Voorjaar!!! Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

IJsvogel *Alcedo atthis*

12/02/10 Pakt een vis uit vijver aan de Populierenlaan, Epe. MF.

Zwartkop *Sylvia tricapilla*

24/02/10 ♀ Vroeg, maar helemaal aanwezig. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

INSECTEN

Lieveheersbeestje (Aziatische?)

Allerlei soorten komen overal vandaan bij mooi weer. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

“Sneeuwuiltje” tikt tegen ‘raam....

22/02/10 De sneeuw is nog lang niet weg maar toch kwam er een dikke pijlstaart langs!

Belvédèreweg, Epe. MM.

ZOOGDIEREN

Das *Meles Meles*

28/02/10 ♂ leeftijd 3 jaar. Verkeersslachtoffer op N309 045.90, Epe. HvD.

Edelhert *Cervus elaphus*

10/02/10 20 exx verspreid in kleine groepjes op de hei. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

Ree *Capreolus capreolus*

31/12/09 Wij hebben genoten van 2 kalfjes bij ons huis. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

18/01/10 Onze Ree kwam met haar 2 kalfjes weer even langs. Tongerensche Heide, Epe. EvDT.

PADDENSTOELEN

Haarijs (*Tremella mesenterica/Exidia glandulosa?*)

14/12/09 In het Norelbos langs de Beukenlaan, Epe, weer een schitterend gelokte tak van dit wonderbaarlijke natuurverschijnsel. MM.

29/12/09 Het Norelbos ligt er weer vol mee en het gekke is dat het geen mens blijkbaar opvalt.

Misschien wordt het aangezien voor sneeuwresten, maar het verschil is zó duidelijk – alleen al door het oogverblindend wit! MM.

